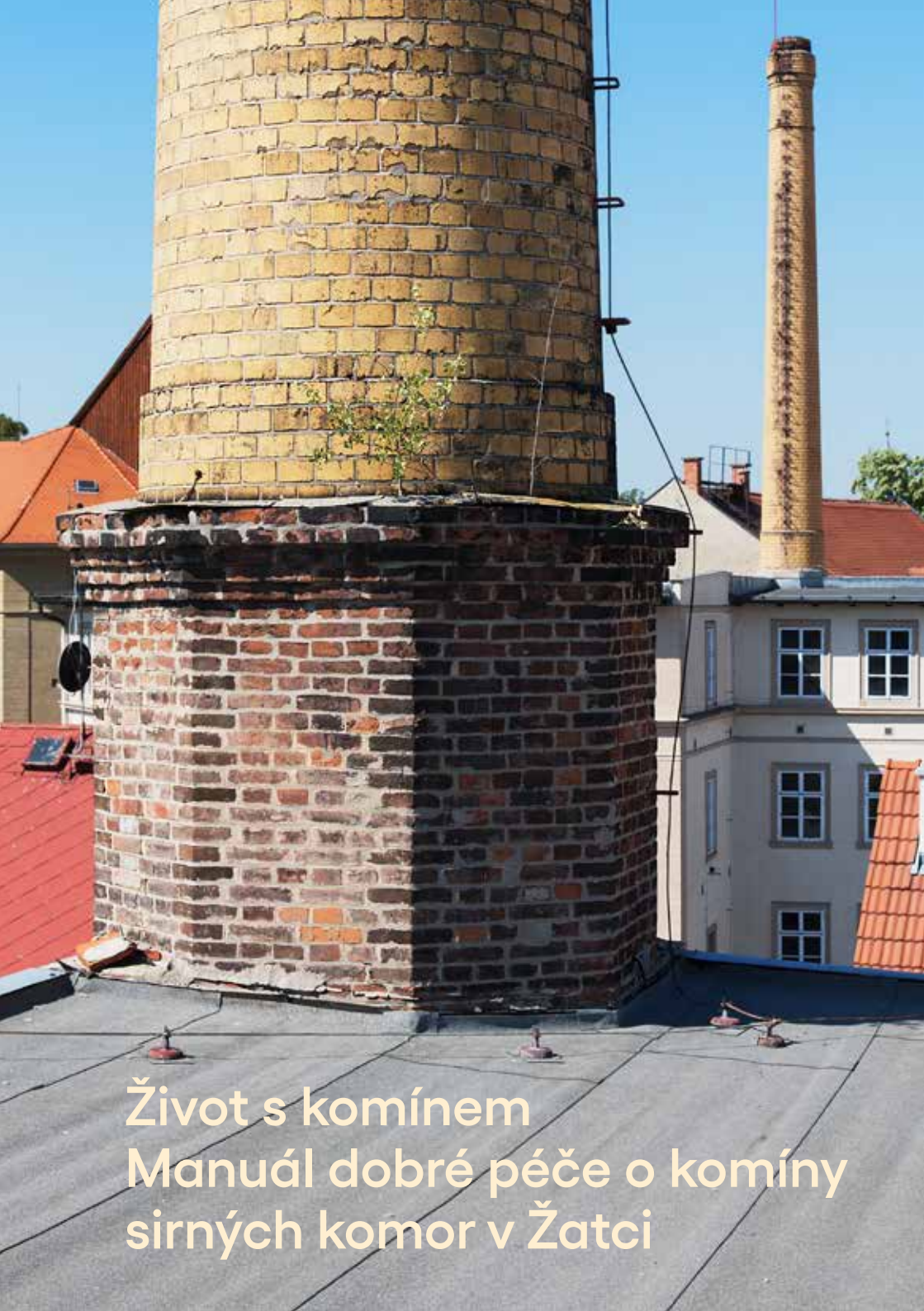

Život s komínem
Manuál dobré péče o komíny sirných komor v Žatci

Základní premisa

Žatec (a krajina žateckého chmele) je od roku 2023 zapsán na Seznam světového dědictví UNESCO. Celá řada komínů sirných komor se nachází v oblasti s nějakou formou plošné památkové ochrany, některé z nich jsou navíc součástí areálu chráněného jako kulturní památka. Komíny jsou integrální součástí žateckého chmelařského dědictví a signifikantním způsobem dominují panoramatu města Žatec, podílí se na celkovém obrazu města i na jeho urbanistické a architektonické struktuře. Zároveň hrají ať už přímo (zamořování města sirnými zplodinami), či nepřímo (nejvýraznější symboly chmelařského obchodu) významnou roli v žatecké historii. Nejedná se pouze o technické a funkční stavby, ale i o kulturně-historické objekty nabývající hodnot, jež jsou součástí památkové ochrany zástavby města.

Proto je nutné jim věnovat náležitou péči tak, aby byly autentickými svědky minulosti i nadále. Při pravidelné údržbě komínů, řešení jejich stavebně-technického stavu a při jejich případném novém využití by ale nemělo docházet k nevhodným zásahům, které by narušovaly jejich kulturně-historické hodnoty, snižovaly jejich autenticitu a obecně narušovaly panorama či urbanistický a architektonický charakter města.

Čím se manuál zabývá

Manuál se zabývá unikátně dochovaným souborem specifického stavebního dědictví: továrními komíny sirných komor na území města Žatce ve všech podobách jejich dochování (v celistvé podobě, s dříve snesenou hlavicí, ve formě torza sneseného nad úroveň střechy, ale i komíny, které byly pod úroveň střechy sneseny).

Manuál se nezabývá sirnými komorami jako takovými, pokud se nejedná o jejich bezprostřední funkční či stavebně-technický vztah s komínem.

Sirné komory byly součástí chmelařských skladů. Oxidem siřičitým vzniklým zapálenou sírou se v nich konzervoval chmel před exportem do zahraničí. Jelikož byly tyto stavby koncentrovány do husté městské zástavby Žatce, bylo nutné pro rozptýlení sirných zplodin co možná nejvýše nad lidská obydlí vystavět nad sirnými komorami vysoké tovární komíny.

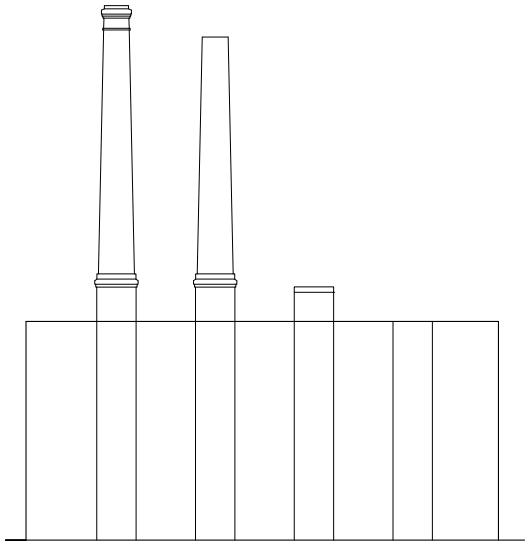

Různé podoby stavebního dochování komínů sirných komor (zleva doprava): v původním stavu, s ubouranou hlavicí, torzo dochované v nadstřeší, snesený pod úroveň střechy

Komu manuál slouží

→ Vlastníkům chmelařských skladů za účelem poskytnutí informací ohledně péče o jejich komíny, zjišťování dalších informací o nich a také k jejich hlubšímu poznání.

→ Orgánům veřejné správy a státní památkové péče pro orientaci v tématu a jako konzultační podklad při vydávání rozhodnutí.

Komíny příslušející sirné komoře mají několik společných identifikačních znaků. Vždy prostupují celou stavbou (tzn. nikdy nejsou vystavěny na vrchlíku komory) a ve více úrovních do nich vedou funkční otvory. Provoz sirné komory pak od podobných zařízení vždy odlišuje ochoz v dolní části, který sloužil obsluze zapalování síry.

Cíle manuálu

→ Podklady pro vhodnou údržbu komínů, kterou se zabezpečuje jejich dobrý stavebně-technický stav tak, aby se snížil výskyt poruch a byla v co největší míře prodloužena jejich životnost.

→ Postupy a metody monitorování technického stavu komínů a jejich systematické údržby a oprav, přehled kontrol s časovými limity jejich provádění.

→ Návod k údržbě a technická řešení při opravách komínů s ohledem na zachování jejich kulturně-historických hodnot a uchování autentické podoby střešní krajiny, a to v souladu s požadavky památkové péče, respektive světového dědictví UNESCO.

Metodické teze manuálu

→ Přináší praktické tipy při řešení problémů, výčet dotčené legislativy a odkazy na kontakty či další informace k tématu.

→ Přináší doporučení, jak komíny udržovat, provádět jejich opravy ad. v souladu s platnou stavební legislativou.

→ Nesupluje práci památkové péče a přináší obecná doporučení, bez rozdílu památkové ochrany, na zachování kulturně-historických hodnot komínů.

→ V případě komínu s (jakoukoliv) památkovou ochranou je nutné při opravě postupovat dle platné legislativy a v koordinaci se státní památkovou péčí.

→ Bez výjimek se týká odstavených komínů.

→ Přináší i inspiraci pro případná řešení nového využití.

Legislativa

Údržba a obnova staveb, navíc převážně s nějakou formou památkové ochrany, podléhá řadě legislativních předpisů, především z oblasti stavebního a památkového práva. Obě dané oblasti se navíc v jednotlivých předpisech prolínají a fungují mezi nimi vztahy. Níže přinášíme výčet těch nejpodstatnějších předpisů, se kterými se majitel komína při jeho údržbě či obnově musí řídit (výčet není samozřejmě absolutní, podrobná znalost dané legislativy je při rozsáhlejších úpravách věcí znalostí projektanta či konzultace s orgány státní památkové péče).

Údržba

Nejčastěji majitel bude provádět na komíně udržovací práce (což je činnost nutná k zabezpečení spolehlivé funkce komínů a jejich jednotlivých konstrukčních součástí po dobu jejich předpokládané životnosti) a ty nejsou běžně podmíněny rozhodnutím stavebního úřadu. Z hlediska stavebního zákona nejsou předmětem projednání se stavebním úřadem udržovací práce, jejichž provedení nemůže negativně ovlivnit zdraví osob, požární bezpečnost, stabilitu, vzhled stavby, životní prostředí nebo bezpečnost při užívání.

→ Zákon č. 283/2021 Sb. stavební zákon § 167 písm. a) a b), Příloha č. 1

Stavební dokumentace

Každý majitel stavby je povinen uchovávat po celou dobu trvání stavby (komína) ověřenou dokumentaci odpovídající jejímu skutečnému provedení. Pokud dokumentaci nemá, lze postupovat různými způsoby – pátrat na příslušném stavebním úřadě nebo případně i v archivech. Pokud není dokumentace dohledána, je nutné ji nechat vypracovat dodatečně. Věc vymezuje stavební zákon a podobu dokumentace pak Vyhláška o dokumentaci staveb.

→ Zákon č. 283/2021 Sb. stavební zákon § 167 písm. d)
→ Zákon č. 283/2021 Sb. stavební zákon § 245
→ Vyhláška č. 131/2024 Sb. o dokumentaci staveb, Příloha č. 11

Památková ochrana

Většina komínů sirných komor v Žatci se nachází v oblasti s nějakou formou plošně chráněného území a některé jsou dokonce kulturními památkami. Do jejich údržby a obnovy tak promlouvá i památkový zákon.

→ Zákon č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči § 14 odst. 1 (kulturní památky) a § 14 odst. 2 (ostatní objekty v plošně památkově chráněném území)

Průzkumy související s památkovou ochranou

V souvislosti s obnovou památkově chráněných objektů je pak důležité i zpracování příslušné dokumentace a s ním spojených průzkumů. Ty upravuje vyhláška, která památkový zákon provádí. Zpracování příslušné dokumentace a s ním spojených průzkumů specifikuje i stavební zákon a doplňující informace pak související Vyhláška o dokumentaci staveb.

→ Vyhláška č. 66/1988 Sb., kterou se provádí zákon č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči § 9 odst. 4 písm. d), e) a f)
→ Vyhláška č. 66/1988 Sb., kterou se provádí zákon č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči § 10 odst. 3 písm. a), b) a c)
→ Zákon č. 283/2021 Sb. stavební zákon § 158 odst. 4 a 5
→ Zákon č. 283/2021 Sb. stavební zákon § 197 odst. 2
→ Vyhláška č. 131/2024 Sb. o dokumentaci staveb, Příloha č. 1, B, B.1, písm. a)

Žateckým specifikem je pak i prohlášení dotčených oblastí jako součást památky UNESCO. Role prohlášení je pro ochranu žateckých komínů spíše nepřímá a vychází z deklaratorních závazků členských států daných Úmluvou o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví (viz Sbírka zákonů č. 159/1991 Sb.). V úmluvě každý smluvní stát uznává, že v první řadě je jeho povinností zabezpečit označení, ochranu, zachování a prezentování kulturního a přírodního dědictví a jeho předávání budoucím generacím.

Územní plán města

Dle platného Územního plánu Žatce jsou dochované komíny chmelařských skladů chráněny jako kulturní hodnoty území.

→ Zákon č. 283/2021 Sb. stavební zákon § 41

Ve vztahu ke stavební legislativě platí do 30. června 2027 přechodné období, které stanoví, že stavební projekty bude možné podávat i schvalovat podle dosavadních prováděcích předpisů. Manuál pracuje pouze s odkazy na nový stavební zákon č. 283/2021 Sb. a s ním související vyhlášky.

Terminologie

Pro orientaci v manuálu, ale i v tématu továrních komínů jako takových slouží stručný slovník užívaných pojmů. Reflektuje jak stavební části samotného komína, tak jeho funkční součásti související s jeho specifickým provozem, ale i terminologii související se samotnou sirnou komorou. Pro lepší pochopení je slovník ilustrován přehlednými nákresy zobrazujícími idealizovaný stav komína se sirnou komorou.

1 chmelařský sklad
2 sirná komora
3 obslužný ochoz
4 otvory pro přívod vzduchu do topeniště
5 topeniště
6 lísky
7 podstavec komína
8 dřík komína
9 hlavice komína
10 přikládací otvor pro lockfeuer
11 rošt v komíně pro lockfeuer
12 otvor pro odtah sirných zplodin (dvířka otevřena při jejich vypouštění)
13 otvor pro vkládání absorpčních a neutralizačních přípravků uzavřený dvířky
14 stupňovitý rošt
15 deflektor (či jiné podobné zařízení)
16 ventilátor

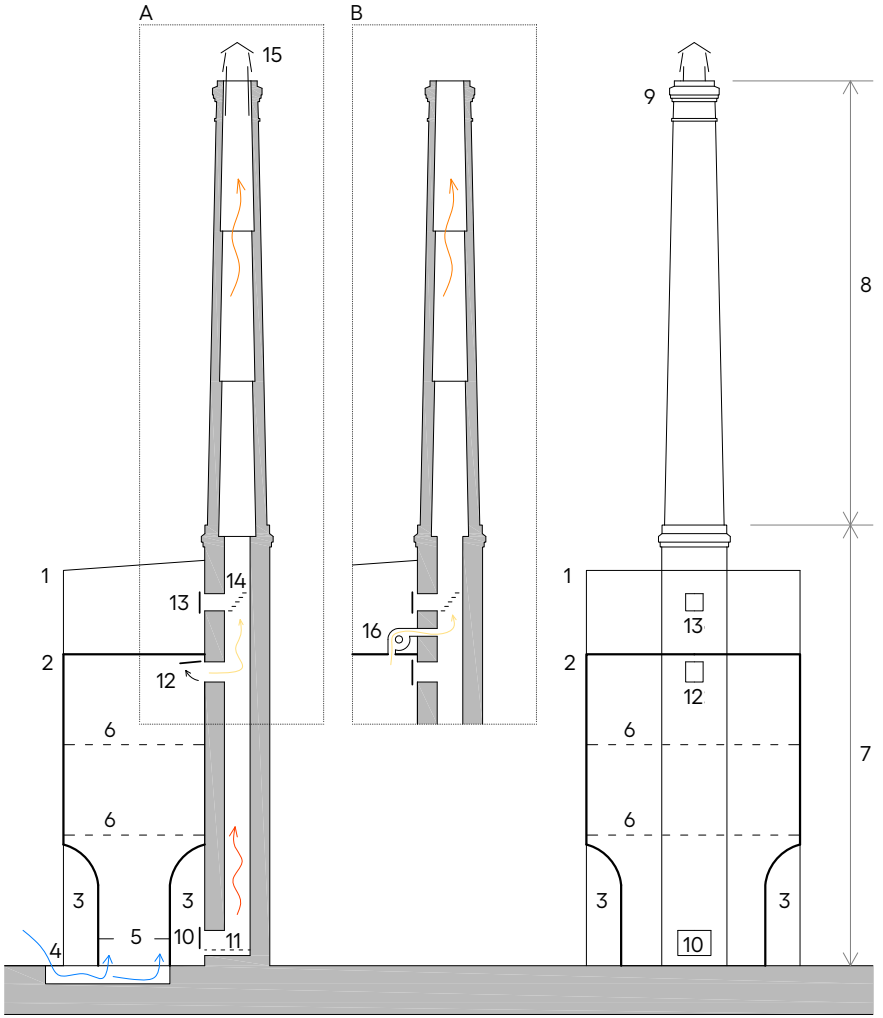

Idealizovaný nákres sirné komory s komínem se zaznamenáním typických prvků. Varianta A je bez (dodatečně) instalovaného ventilátoru, varianta B s ventilátorem

Nevíte si rady?

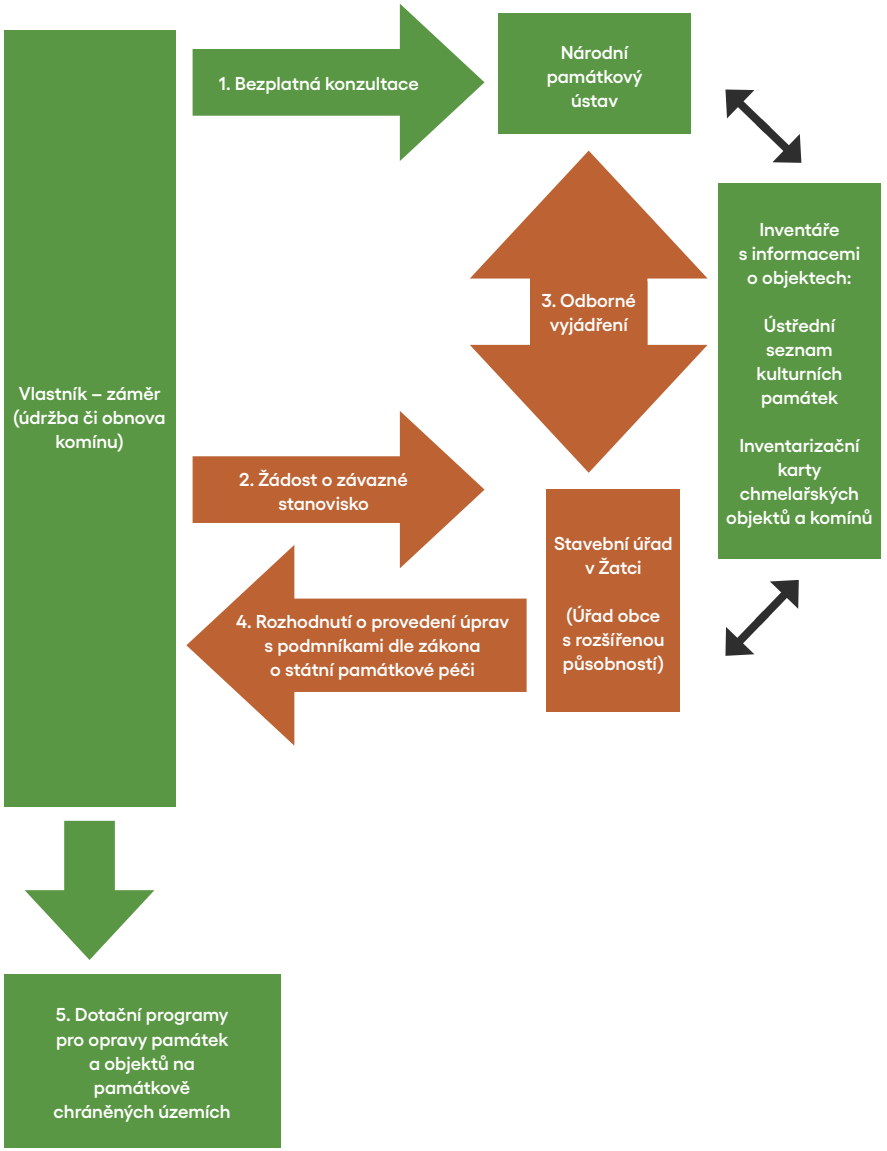

Pokud si nebudete vědět i po nastudování tohoto manuálu rady, můžete se obrátit na následující kontakty.

MěÚ Žatec, Stavební úřad a životní prostředí
výkon státní památkové péče
Petra Šilhavá
silhava@mesto-zatec.cz
tel.: +420 415 736 453

Národní památkový ústav, ÚOP v ÚnL
odborná složka státní památkové péče, bezplatné konzultace
Lucie Radová, Roman Švec
radova.lucie@npu.cz, svec.roman@npu.cz
tel.: +420 472 704 800

MěÚ Žatec, Odbor rozvoje města/Dotace
Program a Fond regenerace MPR a MPZ Žatec
Šárka Nováková
novakovas@mesto-zatec.cz
tel.: +420 415 736 127

MěÚ Žatec, Odbor školství, kultury, UNESCO
Pasportizační karty komínů
Olga Bukovičová
bukovicova@mesto-zatec.cz
tel.: +420 415 736 273

Fabriky.cz
více informací k továrním komínům – stavebně-technické záležitosti, stavebně-technické průzkumy
Martin Vonka
martin.vonka@fabriky.cz
tel.: +420 605 730 962

Fabriky.cz
více informací k továrním komínům – historické záležitosti a stavebně-historické průzkumy
Michal Horáček
michal.horacek@fabriky.cz
tel.: +420 777 161 997

Dotační tituly

Na opravy nebo údržbu komínů lze žádat o finanční spoluúčast na národní, regionální či lokální úrovni. V tabulce níže je představen souhrn dotačních možností pro vlastníky objektů s komíny v Žatci.

Ministerstvo kultury → Kulturní dědictví

Název dotační výzvy: Program záchrany architektonického dědictví
Typ žadatele: vlastník kulturní památky zapsané v ÚSKP
Termín vyhlášení výzvy: obvykle konec července
Příjem žádostí do: konec září
Způsob podání žádosti: Dotační programy

Název dotační výzvy: Havarijní program
Typ žadatele: vlastník kulturní památky zapsané v ÚSKP
Termín vyhlášení výzvy: konec prosince
Příjem žádostí do: 31. ledna
Způsob podání žádosti: Dotační programy

Název dotační výzvy: Program regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón
Typ žadatele: vlastník kulturní památky zapsané v ÚSKP
Termín vyhlášení výzvy: září
Příjem žádostí do: 15. listopadu
Způsob podání žádosti: Dotační programy

Název dotační výzvy: Program péče o vesnické památkové rezervace, vesnické památkové zóny a krajinné památkové zóny
Typ žadatele: vlastník kulturní památky zapsané v ÚSKP
Termín vyhlášení výzvy: 20. prosince
Příjem žádostí do: 31. ledna
Způsob podání žádosti: Dotační programy

Název dotační výzvy: Program Podpora obnovy kulturních památek prostřednictvím obcí s rozšířenou působností
Typ žadatele: vlastník kulturní památky zapsané v ÚSKP
Termín vyhlášení výzvy: 24. ledna
Příjem žádostí do: 28. února
Způsob podání žádosti: Dotační programy

zdroj: mk.gov.cz

Ústecký kraj

Název dotační výzvy: Program na záchranu a obnovu drobných památek a architektury dotvářející kulturní krajinu Ústeckého kraje
Typ žadatele: vlastník kulturní památky zapsané v ÚSKP
Termín vyhlášení výzvy: prosinec–únor
Příjem žádostí do: únor–duben
Způsob podání žádosti: Programové dotace Ústeckého kraje

Název dotační výzvy: Program na záchranu a obnovu kulturních památek Ústeckého kraje
Typ žadatele: vlastník kulturní památky zapsané v ÚSKP
Termín vyhlášení výzvy: prosinec–únor
Příjem žádostí do: únor–duben
Způsob podání žádosti: Programové dotace Ústeckého kraje

zdroj: www.kr-ustecky.cz

Město Žatec

Název dotační výzvy: Program regenerace MPR a MPZ Žatec
Typ žadatele: vlastník kulturní památky zapsané v ÚSKP
Termín vyhlášení výzvy: příjem dotazníků září–říjen
Příjem žádostí do: 31. ledna
Způsob podání žádosti: Žádosti a formuláře

Název dotační výzvy: Fond regenerace MPR a MPZ Žatec
Typ žadatele: vlastník nepamátky nacházející se v MPR nebo MPZ a KPZ část Trnovany
Termín vyhlášení výzvy: příjem dotazníků září–říjen
Příjem žádostí do: 31. ledna
Způsob podání žádosti: Žádosti a formuláře

zdroj: www.mesto-zatec.cz

Zdroje informací, pokud chcete vědět víc

Pro získání více informací o továrních komínech jako takových i žateckých komínech konkrétně lze využít i další informační zdroje. Níže uvedené zdroje podrobněji řeší témata představená v tomto manuálu: technická řešení, možnosti údržby, identifikaci a výčet kulturně-historických hodnot a podobně. Zároveň ale přináší i řadu dalších informací o továrních komínech jako svébytných technických a architektonických dílech i pevné součásti naší historie i současnosti.

ČSN 73 4110. Vysoké komíny zděné. Praha: Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví, 2013.

HORÁČEK, Michal – VONKA, Martin: Průzkum a dokumentace továrních komínů chmelařských skladů v Žatci. Žatec 2022. Dostupné z: www.zatec-and-the-landscape-of-saaz-hops.com.

Památka světového dědictví UNESCO Žatec a krajina žateckého chmele (interaktivní mapa). Dostupné z: www.mapazatec.cz.

VONKA, Martin: Typologie stojících zděných továrních komínů. Funkce, konstrukce a architektura v kontextu historického vývoje. Habilitační práce, Fakulta stavební, ČVUT v Praze, 2023. Dostupné z: www.researchgate.net/profile/Martin-Vonka.

HORÁČEK, Michal – VONKA, Martin: Tovární komíny, komínové cihly, komínovky. Vymezení, terminologie, použití. In: SLABOTÍNSKÝ, Radek (ed.): Pálená hlína v historických stavbách Moravy. Brno 2021, s. 45–58.

VONKA, Martin – HORÁČEK, Michal: Tovární komíny. Nové využití ikon průmyslového věku. Praha 2020.

VONKA, Martin – HORÁČEK, Michal: Tovární komíny. Pády ikon průmyslového věku. Praha 2018.

V roce 2022 proběhla pasportizace 31 komínů v rámci projektu Průzkum a dokumentace továrních komínů chmelařských skladů v Žatci (dále jen projekt z roku 2022). Majitelé komínů obdrželi pasporty ke svým komínům obsahující technická i historická data, stavebně-historické zhodnocení a popis stavebnětechnického stavu, zjištěných poruch a návrh opatření k jejich opravě. Tyto pasporty byly vytvořeny za účelem výstupů výše zmíněného projektu a nenahrazují pasporty dle § 245 stavebního zákona č. 283/2021 Sb. Jednotlivé pasporty jsou majitelům komínů k dispozici na vyžádání u Olgy Bukovičové, koordinátorky pro světové dědictví, Odbor školství, kultury, UNESCO, MěÚ Žatec.

MUZEUM

Konstrukční a materiálové řešení komínů

Komíny žateckých chmelařských skladů prakticky nestojí oproti tradičním komínům solitérně. Spodní části komínů (podstavce) jsou z větší či menší části součástí zdiva skladů, resp. sirných komor. Zdivo podstavce je tak provázáno s okolním zdivem, a díky tomu jsou podstavce vyzděny ze staviva totožného s okolními konstrukcemi (cihla, kámen – např. opuka). Běžně až nad stropem komor se komín odhaluje po celém svém obvodu a na nějaké výškové úrovni začíná dřík, někdy zakončený hlavicí.

Oktogonální komíny chmelařských skladů

Oblé komíny chmelařských skladů

Dříky jsou zděny podle toho, jaký mají tvar:

→ polygonální (čtyřhranné nebo oktogonální) – jsou stavěny z obyčejných zdicích plných cihel červené barvy, v nárožích osmibokého profilu jsou tyto cihly tvarované do podoby pětiúhelníku;
→ oblé – jsou zděny ze speciálních radiálních děrovaných cihel, a to ve dvou barevných provedeních – červené a žluté, u oblých dříků můžeme nalézt i cihlu jinak barevnou, ta pak tvoří ve zdivu ornament (může se jednat pouze o nabarvené či barevně upravené čílko).

Radiální děrované cihly v současnosti již nepatří mezi sériové výrobky cihelen a na zakázku je schopno je vyrobit jen omezený počet cihelen. V úvahu tak při opravách oblých komínů připadá užití cihel z jiných demolovaných komínů (samozřejmě ve vhodně zvolené barevnosti).

Zdivo oblého dříku z červených komínovek

Žluté lícové komínovky u oblého dříku komína

Zdivo oktogonálního dříku komína

Kombinace různých cihel, která tvoří ornament

Komíny jsou doplněny o ocelovou výstroj:
→ stupadla umožňující výstup (doplněné někdy o ochranné třmeny);
→ ocelové obruče, kterými je zdivo dříku ztuženo;
→ systém ochrany před bleskem (hromosvod).

Ocelová výstroj komína: stupadla a ochranné třmeny, hromosvod

Organizační a technické kroky pro zachování komínů a poznání jejich hodnot

Stejně jako každá jiná stavba potřebují i tovární komíny náležitou údržbu, aby byl zabezpečen jejich dobrý stavebnětechnický stav a případně mohly spolehlivě plnit svou funkci. Je tak vhodné mít představu o poruchách a jejich opravách. U odstavených komínů již není třeba zajišťovat funkce technologické (například odtah spalin), ale jde především o zajištění spolehlivosti konstrukce s minimalizací rizik způsobení škod na zdraví osob či majetku nacházejících se v okolí komína. V případě nového využití se pak

pravidelná údržba týká samozřejmě i stavebních konstrukcí souvisejících s touto novou funkcí. U žateckých komínů je nutné navíc znát i jejich hodnoty a hodnotné prvky a tomu eventuální zásahy přizpůsobit. Zároveň je nutné znát (viz výše) konkrétní památkovou ochranu dotčené stavby.

Technické záležitosti

Stavební dokumentace
Existence dokumentace skutečného provedení komína (a obecně celé stavby) je povinností vyplývající ze zákona. Navíc slouží pro celou řadu kroků, jako například vstupní podklad pro vypracování stavebního záměru či tendr na údržbu. Jedna z cest je mít vypracovaný pasport stavby (prakticky nemá význam jej mít pro komín samostatně, ale v celku s celou příslušnou stavbou). Náplň pasportu se řídí příslušnou prováděcí vyhláškou (obsahuje tyto náležitosti: průvodní list, souhrnná technická zpráva, zjednodušený situační výkres, zjednodušená výkresová dokumentace, dokladová část).
Nad rámec zákona je vhodné u komína monitorovat jeho případný náklon. Občas tak najde uplatnění přesné zaměření průběhu osy komína a jeho možné odchylky od svislé osy. To je žádoucí například v situaci, kdy je již komín nakloněný a monitoruje se průběh poruchy v čase.

Stavebně-technický průzkum
STP poskytuje majiteli potřebnou představu o stavebně-technickém stavu komína. Jeho předmětem je popis materiálového a konstrukčního řešení komína, dokumentace zjištěných poruch, identifikace jejich příčin a návrh opravy. Zpravidla postačuje základní, nedestruktivní průzkum, v náročnějších případech může dojít i k odběru různých vzorků a jejich laboratornímu vyhodnocení (např. u komínů trpících zvýšenou vlhkostí a kde jsou patrné solné výkvěty). Zpráva z průzkumu je výchozím podkladem pro firmu realizující opravu. I když takováto firma může STP běžně provádět, je vhodné mít průzkum provedený nezávislou třetí osobou.
Pro bezpečné zachování již nefunkčního komína je vhodné nechat jednou za dva roky komín (resp. jeho vnější plášť) prohlédnout.

V základní podobě proběhl STP u řady komínů v rámci projektu v roce 2022 – viz pasporty jednotlivých komínů.

Statický posudek
V praxi se lze občas setkat u majitelů s obavami, zda komín jednoduše řečeno nespadne. Za tímto účelem lze zajistit statický posudek zpracovaný autorizovaným inženýrem pro obor statika a dynamika staveb. Nutno dodat, že v praxi se statické posudky vypracovávají zřídka – kvalitní stavebně-technický průzkum spojený s pravidelnou údržbou komína za standardních okolností podstatně sníží riziko ztráty stability komína jako celku. Statický posudek má také opodstatnění v některých dalších případech – zejména když se plánuje takové nové využití, které výraznějším způsobem zasáhne do nosné konstrukce.

Hromosvod
Nedílnou součástí komínů je systém ochrany před bleskem (LPS), který je nutné pravidelně podrobovat prověření funkčnosti. Revizní technik s příslušnou kvalifikací a oprávněním potvrzuje, že hromosvodová soustava vyhovuje požadavkům ČSN 341390 a její součásti jsou v dobrém funkčním stavu. Během revize se kontroluje stav všech součástí hromosvodu, tedy jímací prvky, svody a zemnicí soustava. Revize hromosvodu se provádí ve většině případů po čtyřech letech dle normy ČSN EN 62 305-3 ed. 2, v případě úderu blesku do komína je nutné provést mimořádnou revizi.

Památkové záležitosti

Při plánování jakéhokoliv záměru je nutné se vždy seznámit s případným druhem památkové ochrany komína, resp. celé nemovitosti, neboť to má vliv na nutnost vyžádat si závazné stanovisko. To nastane v případech, kdy je komín (a související nemovitost) kulturní památkou nebo stojí v oblasti s nějakou formou plošné památkové ochrany. V těchto případech je nutno si předem vyžádat závazné stanovisko obecního úřadu obce s rozšířenou působností.

Potřebujete zjistit, zda má vaše stavba nějaký památkový status, případně zda stojí v prostoru některé z plošných památkových ochran nebo jejich ochranných pásem? Využijte mapové aplikace města Žatec: www.mapazatec.cz.

Náhled mapové aplikace města Žatec

Stavebně-historický průzkum
Dle platné legislativy je pro dané řízení zpravidla orgánem památkové péče vyžádáno zpracování stavebně-historického průzkumu (pokud neexistuje již z minulosti). SHP je vědeckou metodou, jejímž cílem je komplexní poznání stavby včetně identifikování jejích hodnot. Jeho výsledky slouží nejen státní památkové péči pro optimální péči o nemovité památky, ale mohou přinést další využitelné informace pro samotného majitele stavby. Zpracovatelem stavebně-historického průzkumu by měla být osoba vzdělaná v příslušných odborných oborech (stavební historie, dějiny umění apod.) ve spolupráci s dalšími specialisty.

V rámci projektu v roce 2022 proběhl u většiny komínů sirných komor v Žatci průzkum vycházející z metod stavebně-historického průzkumu včetně základního archivního výzkumu. Jeho výsledky jsou součástí pasportů jednotlivých komínů.

Restaurátorský průzkum a záměr
U kulturních památek může při jejich plánované obnově ze strany orgánů památkové péče vyvstat požadavek na provedení restaurátorského průzkumu a záměru. Restaurátorský průzkum se zaměřuje na zdokumentování a posouzení dochovaného stavu památky, nedílnou součástí je podrobná fotodokumentace současného stavu a případných cenných prvků. Na provedený průzkum pak navazuje záměr, který zahrnuje návrh technologického řešení obnovy včetně všech materiálů doporučených k použití. Restaurátorský záměr musí být zpracován restaurátorem s povolením pro danou restaurátorskou specializaci.

Pro bezplatnou konzultaci před realizací záměru lze v těchto případech oslovit i ÚOP NPÚ, které sídlí v Ústí nad Labem, nebo přímo odbor městského úřadu, který má v gesci památkovou péči, konkrétně Stavební a vyvlastňovací úřad, životní prostředí, oddělení Stavebního úřadu.

Co s komíny (ne)dělat při opravách

Hodnoty továrních komínů (a jak je nenarušovat)

Tovární komíny nejsou jen účelové stavby, ale nabývají i hodnot, které lze běžně nalézt u tradičněji vnímaných staveb. Identifikujeme u nich ale i specifické hodnoty vlastní stavbám průmyslového dědictví. Při opravách komínů, ale i při jejich novém využití je nutné tyto hodnoty zohledňovat a volit takové způsoby, které přihlíží k hodnotám dotčeného komína. Hodnoty konkrétních komínů by měly být posuzovány a respektovány i bez ohledu na formu a typ jejich památkové ochrany. U objektů s památkovou ochranou je jejich zachování samozřejmou podmínkou jakékoliv změny dle platné památkové legislativy.

Významným tématem, které zaznívá při řešení kulturně-historických hodnot, je i autenticita stavby. Autenticitu stavby můžeme vztahovat k době její výstavby, ale i k nějakému významnému okamžiku z doby její existence. V případě továrního komína je jeho autenticita zpravidla narušena snesením větší či menší části jeho dříku, čímž dojde i k narušení původního vzhledu mimo jiné získáním nevhodných proporcí. Při současné opravě továrního komína se tak pro jeho autenticitu doporučuje jeho původní proporce jako takové zachovat, a to včetně eventuálně dochované hlavice. V případě žateckých komínů je ale nutné vzít v potaz i fakt, že řada hlavic byla v důsledku degradace dané provozem v dávné minulosti snesena (společně s deflektory při modernizaci provozu). V této podobě se některé žatecké komíny uplatňují mnohdy již i sto let, a je tak nutné dnes posuzovat právě vzhled bez hlavice za autentický.

Historická hodnota
Historická hodnota stavby odráží její význam a vztah s historií lokality a je i nositelem vnitřních hodnot. Je důležité si uvědomit, že každý dochovaný komín sám o sobě je nositelem historické hodnoty. Nejen jako symbol chmelařské historie či paměti samotné stavby, ale i tím, že poskytuje svědectví o prakticky zaniklých stavebních technologiích a dovednostech.

→ Každý takový komín by měl být ve své jedinečnosti zachován, v případě žateckých chmelařských komínů navíc jako součást unikátního souboru.

/ Týká se nejen dochovaných komínů, ale i torz a komínů snesených pod střechu. /

Urbanistická a architektonická hodnota
Především komplex komínů na Pražském předměstí představuje místo s nejhustším výskytem dochovaných továrních komínů v urbanizované městské zástavbě u nás. Jejich vertikály se významně uplatňují jak v dálkových panoramatických pohledech na město, tak i v pohledech z uliční sítě, jíž dávají v některých případech nezaměnitelný rámec.

Střešní krajině Pražského předměstí dominují komíny, které jsou nedílnou a suverénní součástí identity místa

Žluté oblé tovární komíny chmelařských skladů spoluvytváří industriální atmosféru náměstí Prokopa Velkého

Ústí Alšovy ulice na Nerudovo náměstí – oblast je charakteristická velkým množstvím oktogonálních komínů, které dotváří prostor hustě obestavěný objekty chmelařských skladů

Celá řada komínů obsahuje v detailu i zajímavé architektonické prvky. Jedná se o speciálně tvarované cihly a především pak cihly s různě provedenou barevnou povrchovou úpravou tvořící ornamenty na dříku.

Cenný prvek komín – tvarovaná hlavice

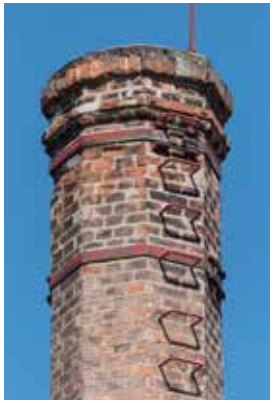

Cenný prvek komína – tvarovaná hlavice

Cenný prvek komína – ornamenty na dříku

→ Nejrůznější dodatečné zásahy mohou tyto hodnoty narušit, a to jak během údržby, tak při jeho případném novém využití.
→ Nevhodné jsou především jakékoliv nepůvodní nátěry či reklamy, ale i osazování výrazných konstrukcí nesoucích technologie na příjem a vysílání signálu a podobně.
→ Problematické pro celkový vzhled komína může být i jeho nevhodně řešené zastřešení chránící komín před deštěm a sněhem.
→ V případě, že by komín byl nově využit pro odtah spalin, je nutné řešit podobu vyústění případné vložky v hlavě komína.

/ Týká se především zachovaných komínů a těch se snesenou hlavicí. Lze sem ale zařadit i některé z komínů zachovaných v torzu. Komíny snesené pod střechu naopak žádné z těchto hodnot logicky nenabývají. /

Hodnota funkce
Žatecké komíny jsou unikátní tím, že tento soubor sloužil jednomu typu zpracovatelského průmyslu. Komíny sirných komor pak navíc pouze jednomu typu provozu, který je nejen v rámci České republiky unikátní. Toto specifikum se projevuje i v dochování řady funkčních součástí komína.

Jedná se především o nejrůznější rošty či otvory uzavíratelné dvířky či jiným mechanismem sloužící k navození umělého tahu v komíně, odtahu sirných zplodin či vkládání neutralizačních přípravků do komína (tyto součásti jsou až na výjimky provedeny v podstřešní části komína, a to zpravidla do jeho podstavce).

Dvířka do podstavce komína v nejvyšším patře chmelařského skladu. Otvor za dvířky sloužil vkládání neutralizačních přípravků do komína

Horní prostor sirné komory s odtahy zplodin do komína (vlevo pro nasávání ventilátoru)

Dvířka topeniště v patě komína sloužícího lockfeueru

→ Každý takový otvor sloužil odlišné funkci, a je tak nutné je (i s případným zavíracím mechanismem) při rekonstrukci jednotlivě zachovávat.

Dalšími funkčními součástmi jsou nejrůznější zařízení v podobě ventilátorů či jejich pozůstatků.

Dodatečně napojený radiální ventilátor na komín. V popředí pod ním je odtahový otvor v klenbě sirné komory

Původní (a také atypický) axiální ventilátor instalovaný v dříku komína

→ I pro ně platí, že jsou součástí funkčního celku, který reprezentuje jednu z kapitol provozu těchto staveb, a měly by být zachovávány.

/ Týká se všech typů dochovaných komínů. /

Historicky příslušel k většině komínů sirných komor jako funkční součást i deflektor či jiné podobné zařízení na podporu tahu instalované na hlavici komína. Tato zařízení byla později bez výjimky snesena (zpravidla i s hlavicí), patrně po instalaci ventilátoru, po níž již podpora tahu nebyla nutná. Pokud by se majitel komína rozhodl osadit hlavici komína replikou či reminiscencí na deflektor či podobným zařízením (viz i kapitola nové využití), je kromě prověření stavebně-technického stavu komína nutné prověřit i možnou přítomnost ventilátoru či jeho reliktu. V případě pozitivního nálezu by osazení deflektoru představovalo nesmyslný ahistorismus a je tak nepřípustné.

Hodnota technologického toku
Žatecké komíny sirných komor jsou i posledním krokem mimořádně intaktně dochovaného technologického toku, který zde ve většině případů představuje celistvý komplex navazujících úkonů od objektů sloužících ke skladování chmele, jeho zpracování sířením, balení a jeho expedici. Ač komín v této cestě hrál jen jednu z rolí, pro úspěšný proces byl nenahraditelný.

Zachovaný technologický tok zpracování a skladování chmele v podobě chmelařského skladu, sirné komory a jí sloužícího komína

Stadia technologického toku zpracování a skladování chmele v interiéru chmelařského skladu. V popředí skladovací půdy, vpravo dveře do sirné komory, vlevo od ní do prostoru propsaný podstavec komína

→ Význam dochování komína v přímé vazbě na sirnou komoru, ale i na celou stavbu je tak neoddiskutovatelný.

/ Týká se komínů dochovaných v původní podobě (či bez hlavice), neboť právě vysoký dřík byl podstatou jejich funkce rozptýlení sirných zplodin vysoko nad město. /

Stavebnětechnický stav komínů

Komín je stavba výrazně exponovaná ze všech stran. Vnější plášť je vystaven účinkům okolního prostředí, tedy především větru, srážkám a změnám teplot (včetně mrazu). Zevnitř pak působily sirné zplodiny a jiné spaliny, což se vše také podepsalo a ve svém důsledku nadále může podepisovat na stavu zdiva. Kombinace těchto vlivů pak nastoluje v konstrukcích degradační procesy, které mohou být různé povahy – od mechanických přes fyzikální, chemické až po biologické.

Nejtypičtějším a nejzásadnějším negativním jevem je degradace zdiva. Tím, že je většina zděných komínů typicky provedena v režné podobě, hrozí vlivem degradačních procesů jednak vypadávání spárování a následné vymílání pojiva ze spár zdiva, jednak odlupování povrchových vrstev cihel. Ve zdivu se mohou navíc objevovat trhliny, zdivo může být lokálně vyboulené nebo se může dřík ohýbat. Nezřídka se ve zdivu uchytne náletová zeleň.

→ Komíny, které jsou dlouhodobě neudržované, je nutné očistit po celé ploše od nesoudržných částí a ty pak nahradit.

→ Důležité je zvolit vhodnou spárovací hmotu, a to dle individuálních podmínek řešeného komína (např. na základě použitých cihel).

→ Místa s odpadlými čílky cihel či případné větší dutiny lze v zásadě opravit dvěma způsoby – vypadané místo se znovu nahradí vhodnou a příslušně upravenou cihlou, nebo se místo nahradí restaurátorskou maltou s obrysem cihly (s případným následným přetřením barvou podobnou okolním cihlám pro zajištění vizuální celistvosti povrchu).

Typická porucha zděných komínů – degradace zdiva (pojiva a cihel)

Maltová vysprávka odpadlých povrchových vrstev cihel bez snahy sladit nový povrch s okolním odstínem zdiva

Maltová vysprávka odpadlých povrchových vrstev cihel se snahou sladit nový povrch s okolním odstínem zdiva

Degradace zdiva podstavce v důsledku vyšší vlhkosti

Degradace otvoru pro lockfeuer v důsledku vyšší vlhkosti

Celou řadu poruch komína po odstavení z provozu způsobuje zvýšená vlhkost zdiva. Jejími zdroji může například být srážková voda nebo vlhkost vzlínající ze země.

→ Proti vnikání srážkové vody se komíny běžně zastřešují, přičemž technické řešení musí umožnit vnitřní proudění vzduchu v průduchu vlivem komínového efektu a zároveň narušit vzhled komína co nejméně.

→ U komínů snesených pod úroveň střechy nejde zpravidla proudění vzduchu zajistit, a je tak nutné volit specifické řešení dle dané situace.

Každá sirná komora měla vytvořené nasávací regulovatelné otvory z exteriéru (někdy jsou na fasádě rozpoznatelné díky různým mřížkám, jindy jsou zaústění dochována z úrovně terénu). Po zvážení kontextu nového využití skladové budovy a individuálních možností by tyto otvory mohly nadále sloužit k provětrávání komína.

Běžným a velmi častým místem závad je horní úsek komína, kde je tloušťka stěny nejtenčí – typicky zde je či bývala hlavice. Zdivo tady často degraduje rychleji než v ostatních částech komína, v extrémních případech odpadají z hlavic i cihly či větší kusy zdiva nebo betonu, jimiž může být hlava komína zakončena.

→ Při záchraně hlavice je nutný včasný zásah, při kterém je možné ji rozebráním nesoudržných částí, opětovným vyzděním a zakončením ztužujícím železobetonovým věncem opravit.

Degradace zdiva horní části dříku

Degradace zdiva na straně průduchu

Koroze ocelových obručí

Degradace spádové vrstvy z betonové mazaniny

Rozpad hlavice, odpadající lícové cihly

Trhliny ve ztužujícím věnci

Mezi další běžné poruchy patří koroze ocelové výstroje komína. Koroze napadá stahovací ocelové obruče, přispívat k ní mohou i chybějící cementové stříšky při horním líci obruče (které zamezují vnikání dešťové vody mezi zdivo a pásový ocelový profil obruče). Koroze poškozuje i dílčí prvky systému ochrany proti blesku a vyřazuje je z provozu. Koroze (společně s degradací zdiva) se často projevuje také na výstupových trasách, ty se místy mohou stát nestabilními, a tedy nepoužitelnými pro vlastní výstup.

→ Ocelové prvky se očistí a nově natřou antikorozním nátěrem. Původní barevné řešení není nutné ctít, lze vhodně zvolit i barevnost typu kovářská čerň.

Podstavec komína je více či méně součástí zdiva skladové budovy a jedná se tak o jinak zatíženou konstrukci. Z toho důvodu se mohou vyskytovat mezi zdivem skladu a podstavcem trhliny.

→ Ve styku komín / zdivo budovy je v případě omítek vhodné zvážit užití tzv. přiznané spáry.

Pro umožnění provádění průzkumů a údržby je nutné mít zřízen vhodný přístup k výstupové trase komína (např. vhodně umístěný vikýř apod.).

Dlouhodobě neudržované komíny je vhodné podrobit kompletní sanaci, kdy se celá nadstřešní část celoplošně prohlédne (běžně pomocí konzolového lešení osazeného na dříku, kterým se pracovníci postupně posunují po výšce) a sanují se zjištěné poruchy.

Nové využití

Odstavené komíny nemusí být jen němými svědky minulosti, ale je možné jim vtisknout i nějakou další novou funkci, která může být (nejen) pro komín přínosem. Taková nová funkce může mít povahu dočasného i trvalého řešení. Vždy ale musí být promyšleným aktem, který vhodně využije specifickou stavební podobu komína a zároveň nenaruší jeho hodnoty (a to i v jeho širším kontextu ve městě).

Tovární komíny je možné jako svébytné symboly průmyslového věku nechat zakonzervované stát v jejich autentické podobě. Toto cílené zachování je samo o sobě hodnotou a není nutné komínu hledat za každou cenu nějakou další novou funkci.

V případě nového využití komína pro odtah spalin je nutné nechat posoudit spalinovou cestu s případnou úpravou (typicky vyvložkování) a následně provést revizi spalinové cesty (dle Vyhlášky č. 34/2016 Sb. o čištění, kontrole a revizi spalinové cesty). Běžně tyto úkony spadají do profese kominíka, resp. revizního technika spalinových cest.

→ Umělecké využití – např. světelné (včetně videomappingu), instalace uměleckých děl, pohybové (akrobatické) performance, zakouření, akustické performance apod.

→ Edukativní, popularizační, zábavné využití – různé instalace na komínech vně i uvnitř.

→ Noční osvětlení.

→ Odvod spalin z nového zdroje (nutná úprava průduchu).

→ Využití k odvětrání nějakého prostoru (pokud nebude náležitě upraven průduch, je nutné dbát na správné parametry odvětraného vzduchu – např. nesmí se jednat o odtah vlhkého vzduchu z kuchyní).

→ Reminiscence u komínů dochovaných v torzu (drátěná a jiná), kterou je možné symbolicky obnovit i celistvost technologického toku.

→ Sportovní využití (např. lezecká stěna s vhodně řešenými chyty).

→ Umisťování technologií na příjem a vysílání signálu (tolerovatelné při zvolení vhodné velikosti a kotvící konstrukce; vhodné je i vést kabeláže průduchem komína).

K novému využití patří i možnosti využití průduchu komína. U komínů sirných komor narážíme na prostorové limity. V místech, kde by se dal potenciálně v interiéru skladu upravit stávající nebo vytvořit nový otvor do komína (např. pro vstup osob do jeho nitra), má jeho průduch průměr zhruba jen kolem půl metru.

Nenápadná instalace antén narušující vnější podobu komína jen minimálně

Drážní vodárna v Opavě byla přebudována na galerii s kavárnou a na komín byla osazena skulptura svítících nohou od Kurta Gebauera

Noční osvětlení komínů bývalého pivovaru v Děčíně přestavěného na obchodní centrum

Zakouření komína někdejší továrny na barvy při oslavách 100 let výročí vzniku republiky v Břasích

Umělecké osvětlení komína bývalého modřanského cukrovaru v rámci slavnostního otevření komunitního centra pod komínem

Mávání vlajkami na komínech v Žatci

Ocelové nástavby doplňující původní tvar hvozdových komínů v někdejším pivovaru v Hradci Králové

Periskop v nitru komína věžového vodojemu vodárny v pražské Bubenči

Performance Komín v režii Elišky Brtnické na Nerudově náměstí v Žatci

Tiráž

Autoři: Michal Horáček, Martin Vonka (Fabriky.cz),
Olga Bukovičová (MěÚ Žatec)
Poděkování: Petra Šilhavá (MěÚ Žatec)
Jazyková korektura: Pavlína Horáčková
Grafická úprava: Vizuální styl města Žatec
Sazba: Formall
Obrazová dokumentace: archiv Fabriky.cz
2024

Seznam zkratek

MěÚ – Městský úřad
ÚOP – Územní odborné pracoviště
NPÚ – Národní památkový ústav
ÚSKP – Ústřední seznam kulturních památek
MPR – Městská památková rezervace
MPZ – Městská památková zóna
STP – Stavebně-technický průzkum
SHP – Stavebně-historický průzkum
UNESCO – Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu

#kominytahnou

unesco

Památka
světového dědictví

Žatec a krajina
žateckého chmele

Žatec a krajina
žateckého
chmele

žatec

